

Nikica Petrak

GDJE SE ZEMLJA VIŠE NE OKREĆE,
GDJE MORE SE NE VRTI,
OVAJ ČOVJEK U SEBE UVIRE,
TRAŽEĆI TRAG.

Cijeli život čovjek putuje od pjesme do pjesme. One iz njega izvlače sve, i malo više od njega samog. Naposljetku, uvijek ostaje pitanje: je li to “pisanje” bilo u skladu s njegovom tzv. “istinskom prirodom”, ili se bavio samo jalovim poslom? Je li htio biti ono što zapravo nije, ono što stari Goethe naziva “krivom težnjom”? (“Mnogi mladi slikari ne bi nikada uzeli kist u ruke, kad bi samo znali što znači biti majstor poput Rafaela.”) Je li se time čovjek koji piše stihove ogriješio o sebe i o poeziju? Jer, sada smo već neko drugo vrijeme, taj kriterij ne postoji više. S tim pitanjima, taj čovjek koji putuje od pjesme do pjesme, nikada neće izaći na kraj. I što njemu uopće znači ta “poezija”, s kojom se cijeli život tako usrdno bavio ?

Svjesno, vrlo malo ljudi želi biti upravo pjesnikom. Ako jesu, to je već nešto jače od njih. Ako nisu, uzalud im cijeli ljubavni trud. Ali u dobi od sedamnaest godina, prije nego sam i znao što bih, odnijelo me je, poput kakva *tsunamija*. I mene, i mnoge. Stihovi, ma kakvi bili, počeli su se javljati sami od sebe. Znam da je čitatelju dosadno ponavljanje takvih autobiografskih činjenica, ali to su veliki doživljaji za pojedinca. To je i inače vrijeme života kad svi osjetljiviji ljudi stanu pisati pjesmu. Nađu se u nekom *état de grâce*, u stanju milosti između djetinjstva i odraslosti, kad su još čisti i nevini i kad im, eto, najljepše poetske slike dolaze same od

sebe, te svi pomišljaju kako su iskonski, pravi liričari, upravo u smislu u kojem su to shvaćali stari Grci, srednjovjekovni podrugljivci ili barokni vjerski mistici, ili, pak, najnoviji “moderni” pjesnici. Za kratak čas, kad mladost i snaga procvatu, to im je identitet. Odjednom je ono što se samo javljalo značilo mnogo, značilo je sve. Smisao. Odjednom, naglo, osjetio sam se spašenim. I uopće, mnogo kasnije, taj osjećaj da sam “spašen”, da me nešto spasilo, nije me nikad više napuštao. Ali, što su te pjesme bile? Što je to nekome poezija, uopće?

Imao sam znanca iz gimnazije. U tome stanju milosti bio je doista darovit: javljale su mu se slike koje se više ne mogu ponoviti, koje se javljaju jednom u životu i samo u tom stanju netom probuđene mladosti. Kad je prvi puta ugledao Dubrovnik i Minčetu, zapisao je: “Kula, hroma kraljica”. Zar ima začudnije slike, oko koje se pitate zašto je kraljica baš “hroma”, a Minčeta je doista kraljica i slika strašno djeluje; upravo zato što je kraljica hroma, ona suvereno vlada. Od njene šepavosti, njena vlast. Bio je u mnogo čemu pokvareno zagrebačko gradsko dijete, a opet naš autentični Vlaj iz dalmatinske Zagore, i opet je (poput one Meštrovićeve skulpture) nagonski zapisao: “Crnina neba, marama moje majke”. Razmislite časkom o te dvije crnine. Treća stvar, koju mu pamtim do danas, bila je: “Podne daha pritajenog”. Iskreno sam mu zavidao. I danas mi ljetno podne, u tihoći Konavala ili Kalamote, ili na Mrežnici, kad u podne od tišine i voda prestaje teći, ima taj njegov pritajeni dah, našao sam ga još samo u babe Poludnice, kod Ivane Brlić Mažuranić. A moje riječi činile su se suhe, neslikovite i nikakve, a opet, skladale su se same u neki muzički red. Ali slike začudne poput njegovih, od sebe i spontano, nisu se meni javljale. U tom trenutku, on je doista bio pjesnik. U tom trenutku, valjda iz one emocije koju je Vasari u renesansi točno i zločesto okrstio *gelosia di mestiere*, rekoh zlobno sam sebi: ali i ja sam pjesnik, ostat ću pjesnik, vidjet ćemo hoćeš li ti to ostati... Čista drskost. Ipak, *njegove slike*, i takvi stihovi posve mladih ljudi u stanju milosti, objektivno ostaju i tvarno postoje, premda poslije više nije napisao ništa. Preuzela ga je stvarna stvarnost dnevne prakse, a ja sam zapeo u onoj usporednoj, poetskoj, posve siguran da je to moj stvarni život. S pravom ili ne. Jer pjesme, kakve bile da bile, pišu se same, u tišini izgovaraju se same.

Postoje mnogi stupnjevi vlastitog shvaćanja pjesništva. Danas, u dobi od sedamdeset pet godina, čovjek zna da je samo osrednji provincijski pjesnik, koji se sa stidom pojavljuje pred stvarnošću i mogućom publikom, a sve zbog one strašne i nepriopćive ozbiljnosti života i zgražanja

nad vlastitim “porodom od tmine”. (Kako si se samo usudio pisati!?) Mi smo mali narod, mala kultura, pa je u nas i osrednje često jako dobro. Svaki takav pjesnik u stanovitom razdoblju života misli da je izvanredan, da takve stvari koje se njemu javljaju, prije njega nitko nikada nije rekao. Ali to nije istina. A opet, u meni se sve javljalo kao krajnje “značajno”. Sve mi je “značilo”. Pjesnik je i inače *animal symbolicum*, cijeli svijet mu je pun znakovitih značenja, i uopće, kao tip čovjeka, definitivno se razlikuje od ljudi koji se prirodno brinu o materijalnom dobitku ili gorkim nuždama svoje stvarne stvarnosti. Ponekad, zbog toga, i zatrebaju pjesnika, ali ga danas više i ne traže u tankim ispovjednim knjižicama privatnih stihova, nego na drugim, javnim i razglašenim mjestima takozvane masovne industrijske i pučke kulture, s njenim zakonima.

Dugo je trebalo, i to onda kad se čovjek stane rješavati sam sebe, da shvatim kako se zapravo posebnim smatra svatko nešto piše; inače, najvjerojatnije, ne bi ni pisao. Zapisujući, svatko traži neki svoj smisao koji ga, misli on, izuzima iz našeg općeg ljudskog blata. I pjesnik to mora, barem za sebe, strpati u neki red.

Pjesništvo je tako mnogostruko i mnogostrano, da ono što se danas uopće ne čini pravom poezijom sutra već to može biti, a ono što danas svi prihvaćaju kao pravu i akutnu umjetnost, već sutra umire kao suvišno i otrcano. Nakon tristo godina, recimo, nešto od toga se u nekom novom naraštaju opet javlja kao stvarno, pogađa njegov *sentimiento de la vida*. (Vidi Gongora, vidi John Donne, vidi Dživo Bunić za naše XX stoljeće: mladi pjesnici ne obraćaju se danas više tradiciji da bi bili suvremeni, to im ne govori ništa, svijet se promijenio, život se pogibeljno mijenja, nikakve svete stvari nisu više iste, ukoliko uopće postoje.) Mi nikad ne znamo kako će se odvijati povijest. Pjesništvo je staro kao i znakovi, staro kao i sam čovjek, možda i starije od njega, premda se ta duboka i dubinska veza s duhom zemlje po kojoj hodamo danas već izgubila, i gubi. Zamišljeno nekad kao mogućnost transcendencije i mogućeg razgovora s božanskim, pjesništvo je danas samo još hrpa neuduhovljenih otpadaka tragične ljudske prljavštine, koju više ni jedna umjetnost ne zna, a i ne želi pročistiti do “uzvišenog” (a i kaj bu joj to, tu nema više niš za pojesti).

Danas, premnogi pišemo, kako ja to zovem, “novinarsko pjesništvo”. Ni sam tu nisam nevin. Ono se manje-više duhovito ili gorko bavi otpatcima stvarnosti, s manje ili više smiješnim ili zabavnim ili navodno tragičnim poantama. Onda svi aplaudiraju. Postoji, zatim, ono primar-

no, prvobitno pjesništvo, što ga svi smatramo pjesništvom po sebi, pjesništvo što ga pišu tzv. "pomaknuti", pomalo ljudi i nevini. Vesna Parun, Lorca, Dino Campana, Danijel Dragojević, Josip Sever...oni koji su još zadržali udio svog prvobitnog stanja milosti. (Naposlijetku: Baudelaire, Rimbaud, Valery, Mallarme...) Nešto iz visoka im je šaptalo. Oduvijek sam im svima tiho zaviđao: nisam bio taj, tzv. "čisti lirik". Naše vrijeme strašno voli tzv. proklete pjesnike, zgusnutu i otrovnu snagu od koje oni naglo umiru već prije svoje tridesete, upravo kao poetske zvijezde današnje pop-glazbe, koje (u pravilu od droge) umiru u dvadeset sedmoj. ("Živjeli smo kratko, umiruć intenzivno", rekao bi Antun Šoljan.) Pjesnik koji, pak, želi živjeti, naprosto je dosadan. Postoji napokon i ono, širem čitateljstvu mrsko, tzv. "učeno" pjesništvo, koje dijelom potječe iz prvobitnog poriva, a dijelom iz obrazovanja i književnosti, ili obratno. Pripadam, nesumnjivo, tom trećem shvaćanju pjesništva: s jedne strane "naivan i primitivan", s druge, pak, "obrazovan i kultiviran". Takvo pjesništvo ne nadaje se samo od sebe, zahtijeva napor, cijeli sklop kulturalnih asocijacija i shvaćanja koji se postavljaju pred čitatelja – ali to je ujedno i zahtjev koji pjesnik postavlja pred sebe sama. Pjesnik tu nema mnogo: ni izbora, ni isprike. S jedne strane, to je čisti determinizam, kako je rekao Eugenio Montale; možeš pisati samo onako kako možeš. S druge, pak, to je čista sloboda kojoj nema granica, ali ne zna se hoćemo li sutra moći zapisati još jednu pjesmu. Makar sve bilo konvencionalno, kako se u vrijeme nastanka pjesme već piše. *Si licet parva*: i Mozart i Salieri pišu istu glazbu svog vremena, po istim zakonima – tek jedan je u istoj stvari nadahnut, a drugi je samo nemaštovito vješt i formalan. A muzika, ona u svojoj konvenciji zvuči prividno isto.

Doista, nikad se nisam ni pomakao od naslijeđene mi pjesničke konvencije i prakse, a zapravo, nisam ni htio. Jako smo poštovali neposredno nam starije hrvatske pjesnike, ali su nas oni uputili i na one četiri stoljeća starije; znali su tako mnogo više od nas, a s druge, bili su nam tu zapadni pjesnici prve polovice XX. stoljeća: Apollinaire, (Eluard i Pevert), Eliot i Auden, pa Rilke, Benn i naglo suvremeni Hoelderlin i ono što je Heidegger pisao o njima, pa Char i Michaux...a o velikim Rusima i Ruskinjama (od Pasternaka do Brodskog, od Cvjetajeve do Ahmatove) da i ne govorimo...pjesništvo je *an sich* tako dugotrajno... Nisam htio nikakvu pjesničku revoluciju, jer sam znao da svaki prevrat sutra već odmah zastarijeva i biva odmijenjen novim modelom, ili modom, ili strahovitim društvenim okolnostima, koje, pak, traže neko novo pjevanje, promjenu

vremena i promjenu stila, pa ostaješ veliki pjesnik Majakovski, premda si se uhvatio političke propagande kao svog spasa, a tako i Marinetti. Pa smo boljševici i fašisti, uglavnom smo “futuristi”. Dakle, “isti”, postajemo zakratko i opet “konvencijom”. Otuda mi i tiha pomisao: ako pjesma nije smjesta tri tisuće godina stara, a ujedno nova i još nenapisana, zaboravi na nju. Premda, hoćeš još nešto pomaknuti i unutar te konvencije. Svi pjesnici pišu opća mjesta, pitanje je samo što rade s njima. Stajao sam, dakle, pred vječitim zidom vremena, tek poslije shvaćajući kako preko toga zida vrijeme prestaje, kao i sve naše znanje....Osim toga, zauvijek sam zapamtio rečenicu meni jednog dragog slikara: “Znate, kad jednom dođete do sebe, baš vas više briga za svaku avangardu...”

Ali, koliko god sam sebi zvučao banalno, meni se s pjesništvom otvaralo nešto što bih nazvao *metafizičkim prostorom jezika*. Ne znam točno reći što je to, ali ako jezik pred sobom nema taj prostor koji ne znate znanstveno odrediti, jer je onkraj stvarne stvarnosti a opet iz nje, on meni nije poezija, on je još samo patetično kičasta informacija u svrhu komunikacije. To je problem koji se javlja sa svakom autorskom namjerom poredanom u stihove: s tzv. političkom poezijom, s tzv. stvarnosnom poezijom, premda one nastoje svoj politički ili tzv. stvarnosni naboj prebaciti u taj, navodno metafizički prostor. Takve, one gube tu transcendentnu auru; kako je nemaju, onda je puno bolje da se ono što se htjelo reći napiše u obliku novinskog članka ili radio-televizijske, dnevno komunikativne proze. Svi danas nekog vruga u poeziji “subvertiraju”, svi su “subverzivni”, a kaj su to strašno subvertirali u toj stvarnosti sa svim tim svojim stihovnim pothvatima, to se ne zna. Ah, tresu se prozori od tih njihovih subverzija. Ah, tako je politički korektno biti protiv tzv. maograđanštine.

Stvarnost, uopće i nipošto, nije izostavljena iz tog mog “metafizičkog prostora jezika”, ali on ju može uzdići do dotad nečuvenih shvaćanja. Poezija kao uvid, kao spoznaja i put prema nekoj unutrašnjoj samospoznaji i samoostvarenju, a sve kroz tzv. nečistu, ali ipak prvotnu liriku, to mi se ipak učinilo vrijednim truda. To oni koji u stihovima zapisuju i filtriraju samo svoju izvanjsku stvarnost ne shvaćaju, to je još samo društvena reakcija “u lijepim stihovima”. Prigodno pjesništvo, rekli bi Goethe i Matvejević. Ali – kog će ti vruga onda ti lijepi stihovi?

S time je do kraja povezana činjenica da je golema masa ljudi danas ostala bez tog metafizičkog, transcendentog prostora jezika; ni ne znaju više što je to, ne osjećaju ga više, razumiju još samo njegov informativ-

no-komunikativni, što je, još bolje, njegov samo utilitarni, koristonosni aspekt, sve drugo u jeziku nije im stvarno; zakržljao im je tu jedan čovjekov prastari organ. Mogućnost onostranosti jezika nije im više važna. (Plemenski vrač više ne poje uvečer kraj zajedničke vatre, pa ni simbolički.) Pjesnik je, dakle, pripadnik jedne već preživjele kulture, premda je njegovo djelovanje nešto prastaro. Pjesnički način govora više uopće i ne pripada onome što danas još zovemo “kulturom”.

Ono malo ljudi što još “čita” poeziju, voli, pak, emociju koja pogađa njihovu emociju. To je prirodno, ali ja sam – protiv toga. Pjesništvo je meni oduvijek bilo i cilj i sredstvo u vlastitome lutanju: ako ono nije uvid i spoznaja, a sve na toj tzv. “metafizičkoj” razini jezika, ono nije ništa, ono je samo za dnevnu porabu – pa ako ne pogađa nečije emocije, a što ja tu još mogu.

Pjesništvo nije nikakva “filozofija”, ali zapravo jest. Ono nije samo primarna plus učena divota jezika, ali zapravo jest.

Govoreći u povodu Nobelove nagrade, koju je 1960. dobio za poeziju, Saint-John Perse je između ostalog bio rekao: “Kad su već i sami filozofi napustili prag metafizike, tada se događa da pjesnik na tome mjestu iskupljuje filozofa, a onda je upravo poezija, a ne filozofija, ona koja se nudi kao istinska i prava “kći divljenja”, kako je to rekao jedan drevni filozof, kojemu je poezija inače bila krajnje sumnjiva.”

Tu sad naš nobelovski pjesnik počinje govoriti nešto o “ljepoti”, međutim, čini mi se kako više ne znamo što je to. Više sam volio misliti kako pjesništvo nastoji održati neki davno zaboravljeni emocionalno/intelektualni plamen, vatru, žeravicu i pepeo, već zapretano ognjište jezika, koje se ne bi svodilo samo na računalno *yes/no*. Zar je svijet samo digitalan? Zar kao spasenje čekamo samo umjetnu inteligenciju? Oduvijek sam imao nešto protiv “ljepotnosti” i tzv. “dobrog ukusa”, premda, napoljetku, pjesme i meni ispadaju glatke i polizane, vjerojatno zbog “zastarjelosti” izraza. Dobar estetski ukus je nešto iz osnova protivno autentičnoj poeziji. Dobre ukusu uvijek nedostaje ona primjesa nezgrapnosti, nedovršenosti, surovosti, pa i ljudskog divljaštva, ako hoćete, što je sve važno za istinitost onog izgovorenog. Ako moje izgovoreno nije još i to – ono je još samo lijepo, i zavodljivo, ono je još samo “umjeteonstvo”, što bi rekao Marin Držić, samo artizam. Bojao sam se cijeli život toga. Ako niste istiniti, ljepota i vještina vam više ne pomažu. (Inače, u tom cvijeću rijetko tko uspijeva.) One su samo popratni proizvod. Nikada nisam bio i neću biti tzv. “omiljenim” ili prihvaćenim pjesnikom. Upravo zbog toga.

Poezija meni nije nikakva dragost i milje, nikakva zvučna majka tješiteljica, što inače svi hoćemo, nego nešto smrtno ozbiljno, a dalje, kako tko želi i voli. Naravno, podlegao sam općem stilu i načinu svog vremena kako sam ga naslijedio; u tom smislu nikada nisam ni bio “izvoran”. Govore mi da je taj tip pisanja danas “elitističan”, pa eto, do danas za takve ne postoji književna recepcija. To je postao sinonim za nedarovito i loše pisanje. Ali “elita”? Tzv. “visoka kultura”? To mogu reći samo oni nedovoljno upućeni u taj zanat, mahom poluškolovani, mahom na novinama i TV spektaklima othranjeni ljudi, koji krivo izgovaraju strane riječi, koji bi još htjeli imati neku povezanost s drevnim, ali zapravo je više nemaju. Ne postoji tu nikakva elita, nikakav elitizam ni tzv. “visoka kultura”: vi, upućeni na površnu javnu dojmljivost svoje recepcije, ne shvaćate još, ili izbjegavate shvatiti, kako postoji samo *duboka ozbiljnost*, kojoj nikada neće odgovarati privlačnost masovnog spektakla, “estrade”, “popularnosti”, “javnog mišljenja” ili kako se to već ne zove.

U to ime, u ostarjelog stihopisca. Unatoč svemu izgovorenom, uzmi-mo stvar s humorom: nema ništa tužnije i bedastije od ostarjelog liričara. Između uzvišenog i niskog, on sliči na starog klauna ili na još nešto žalosnije... Na čovjeka koji sa 75 godina, recimo, nudi svoju navodno novu zbirku pjesama, a zapravo ne može ponuditi ništa što bi pokrenulo mlade naraštaje, jer je izrazom za njih iz davno prošlog vremena, a oni i onako imaju apsolutno pravo na svoju vlastitu poeziju, gutajući zagušljive komade mesa vlastitog vremena i stvarnosti... Smiješan je poput kakva ostarjelog baletana ili gimnastičara koji još pokušava dignuti nogu – ali, gle, preostaje mu ipak mogućnost pjesme. Oduhoviti ono o čemu još govori. Njegova stvarnost uopće više nije stvarnost, nego nešto strašno izvan stvarnosti, a opet je najstvarnija stvarnost. Ne prosvjetli li ga nešto s visina, njemu od vitalnih događaja preostaju još samo bolest i smrt. Možete to prihvatiti – ili ne, za pjesništvo je to i onako svejedno. Tek, nukam vas, kao i svaki autor, na pomnjivo čitanje onog napisanog prije vas, možda se tamo uvijek može naći još nešto.

Nisam od onih kojima je pod stare dane uspjelo zapisati baš neke oduhovljene stvari. Ali ipak, poetskoj čežnji ostaje zabilježiti neke riječi što odjednom nadržavaju puku stvarnost ili intimističku osjećajnost. Tu, čovjek naleti na svoje granice. Moja majka, nažalost, nije tkala dugo u noć, niti sam bio mala voćka poslije kiše. Nisam htio ni da se zna ono sve o meni, što i drugi ljudi znaju. Ali jedan značajni mislilac XX. st. rekao je: “Zna li današnji čovjek da je već izgubio mit o svom unutrašnjem

čovjeku?...Može li on sebi uopće još zamisliti kako to znači katastrofu?" A Tin je, još tamo dvadesetih godina prošlog stoljeća, u svojoj velikoj pjesmi-poemi *Ridokosi Mesije* bio zapisao: "*Za odmazdu oholima, ja vas na smrt učim / unutrašnjoj vrijednosti čovjeka...*"

Nikada nisam volio ni da tekstove neke pjesme na sav glas govore glumci. Svrha glumca je da glumi, – a ja ne želim da se to "glumi". Nema se tu što glumiti. Ako kažem: "Smrt nije sutra, ona je svaki dan i danas", ja se nisam htio igrati. Za tu igru, ima pjesnika i puno boljih od mene, tu, pak, nekako, sve moje znanje prestaje.

*Na ovoj zemlji tuđinac je
onaj tko hoće prići bliže
izvoru, pradavnom i tajnom:
taj tek pred druge dveri stiže,*

*ko ona žena što je htjela
zapisat svaki pokret duše,
maknut demone, užas, zlo,
sve sablasti što dušu guše,*

*a on ko prosjak, što sad moli,
da mu se pjesme još ne sruše...*

*Ona je težila čistoći,
a protiv svega što nas muči,
riječi su u njoj bile način
doći napokon svojoj kući,*

*i u trenutku što se vrti,
i dosljedna u svakom činu,
čudo je vidjela u smrti,
u smrti je vidjela – vedrinu*